

УДК 821.161.2.09

DOI 10.31654/2520-6966–2022–20F-106–32–41

Д. В. Присівок

аспірант кафедри української літератури, методики її навчання та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Топос війни в сучасній українській комбатантській прозі

Стаття дотична до питання розвитку літературного процесу під час війни. Аналізу піддається об'єкт, який би не існував без воєн, а саме комбатантська проза. Людська культура функціонує таким чином, що сильні потрясіння, а тим більше такі, що мають вплив і на суспільство, і на окрему людину, стають рушієм для появи зразків мистецтва, притаманних лише на певному часовому зрізі. Комбатантська література є одночасно феноменом, який з'являється після кожної війни, але разом з тим прив'язаний до епохи, яка породжує в ньому свої особливості. Російсько-українська війна, розпочата в 2014 році як Війна на Донбасі, стала трагедією, яка спонукала її учасників теж почати описувати свій унікальний досвід. У статті зазначається, що причини появи текстів комбатантів скоріше полягають у потребі рефлексії, ніж у бажанні написати художній твір. Власне, немає нічого дивного в тому, що багато з цих робіт і не є в повній мірі художніми. Із цим пов'язується й велика кількість текстів, близьких до документальних, та їх суб'єктивність, а також жанровий акцент на щоденники та мемуари.

Основним предметом дослідження є топос війни в комбатантській прозі, який розглядається на матеріалах книг бійців як без письменницького досвіду, так і професійних авторів, які брали участь у боях на сході України. Аналіз текстів показав, що, попри різницю в письменницькому досвіді, вони мають спільні риси, які простежуються й на рівні відображення топосу війни. У результаті дослідження зроблено висновок, що топос війни в комбатантській прозі, окрім простору травми та смерті, функціонує ще і як простір змін, адже, потрапляючи в нього, персонажі змінюються як зовні, так і внутрішньо, до того ж останні зміни є безповоротними.

Ключові слова: війна, комбатантська проза, топос війни, травма, топос трансформації.

Події, які мають серйозний вплив на суспільство, завжди знаходять відображення в мистецтві. Революція гідності, анексія Росією Криму та Війна на Донбасі стали каталізаторами, що лежать в основі створення великої кількості культурного контенту, зокрема й літературного. У лютому 2022 року Росія розпочала повномасштабне

вторгнення в Україну, яке, безумовно, теж із часом стане предметом для філософського та культурного осмислення.

Одним із літературних явищ, що завжди з'являється в процесі війни, є твори її безпосередніх учасників. Ганна Скоріна, яка є авторкою проєкту «Книги про війну», досліджує та систематизує літературу про Російсько-українську війну, і більше ніж 145 пунктів списку дослідниці стосуються комбатантської літератури [9]. Це значний пласт текстів, які є затребуваними в українському суспільстві й викликають науковий інтерес, оскільки вже зайняли свою нішу в історії нашого письменства. До того ж комбатантську прозу про Війну на Донбасі потрібно досліджувати, адже надалі вона буде розглядатися в контексті літератури про російсько-українську війну загалом.

Тексти, написані учасниками бойових дій на сході України, уже почали вивчатися науковцями. Зокрема, Н. Герасименко розглядала книгу Б. Гуменюка «Блокпост» у контексті романів про російсько-українську війну та Революцію гідності; О. Пухонська досліджувала роман «Сліди на дорозі» В. Ананьєва як такий, що порушує проблеми держави на досвіді головного героя, торкнувшись теми просторів війни в романі; Н. Головченко присвятила роботу вивченню жанрово-стильових модифікацій сучасної української документальної літератури про Євромайдан та АТО; М. Рябченко порівнювала прозу О. Гончара та сучасних письменників-комбатантів, а також досліджувала комбатантську прозу загалом.

Як бачимо, коло проаналізованих тем далеко не повне, і топос війни розглянуто лише частково, тож обрана тема актуальна, а метою нашої роботи є аналіз топосу війни в комбатантській прозі на матеріалі книг «Савур-Могила. Військові щоденники» А. Пальваля, М. Музики та П. Потехіна, «Точка нуль» А. Чеха, «Сліди на Дорозі» В. Ананьєва (справжнє прізвище Маркус).

Комбатантська проза цікава тим, що дозволяє читачу дізнатися про описані події від їх учасників, краще зрозуміти, що відбувалося на бойових фронтах та стати ближчим до бійців, адже, як зазначає М. Рябченко, їхні тексти завжди «більшою чи меншою мірою само-описові» [8, с. 64]. Також дослідниця дає комбатантській прозі таке визначення: «різновид воєнної прози, автори якої – це винятково учасники бойових дій (воюють нині чи перебувають у військовому резерві після демобілізації). Цим наративам властива автобіографічність, фактологічна достовірність, вони можуть містити елементи документального чи мемуарного письма» [8, с. 63].

Це визначення точно відображає основні характеристики поняття, втім варто звернути увагу на те, що більшість авторів не мали письменницького досвіду й починали творити просто для себе чи для близьких. Іншою причиною могло бути прохання сторонніх осіб описати пережите, як у П. Потєхіна: «Щодо цієї книги, то я не думав її писати. Просто на одній із презентацій книги про Савур-Могилу до мене підійшли ті самі добровольці, з якими я був на Савурці, і попросили описати мої погляди і мої емоції, які я переживав» [5, с. 314]. Тож часто це більше свідчення, а не художні тексти. Але на Донбасі проходили службу й професійні письменники, наприклад А. Чех, чий есеї складають книгу «Точка нуля».

Говорячи про комбатантську прозу варто зауважити, що це явище в українській літературі не нове, але в такій формі, як сьогодні, існує вперше. Літературна критикиня О. Щур, розглядаючи історичну тяглість ветеранської прози (це поняття не тотожне комбатантській літературі, але останню можна включати до ветеранської), зауважує, що І. Котляревський, від якого відраховують нову українську літературу, теж був письменником-ветераном, адже мав «записки» про участь у російсько-турецькій війні. Отже, виходить, що українській ветеранській літературі вже близько двохсот років [11].

Початок сучасної комбатантської прози можна вбачати в коротких дописах у соціальних мережах, зокрема у Фейсбуку Наприклад, Б. Гуменюк почав вести блог ще під час Революції гідності, а потім вирушив у зону АТО, продовживши додавати дописи звідти. У результаті вони були об'єднані в книгу «Блокпост». Таким чином допис у соцмережі перетворюється на своєрідний літературний мікрожанр, близький до публіцистики. Також комбатантська література достатньо насичена й текстами зі звичним жанровим поділом, зокрема серед них багато щоденників, спогадів, есеїв.

Очевидно, що участь у війні – це стрес, який залишає свій слід у всіх без винятків її учасників і потребує рефлексії. В. Маркус в інтерв'ю Таші Трофимовій, говорячи про війну, наголошує, що ніяка підготовка не дасть змоги зрозуміти, що насправді там відбувається, і ти ніколи не будеш до цього готовим [12]. Тож деякі учасники бойових дій передають свої глибинні переживання та травми через тексти, і немає нічого дивного в поширеності саме щоденників та мемуарів.

Дослідниця комбатантської прози М. Рябченко запропонувала послуговуватися терміном Жака Прессера *еґо-документ*: «Для структури еґо-документа характерна наявність прямого авторського висловлювання, позиція оповідача відповідає позиції автора, аналіз

дійсності відповідає художньому образу цієї дійсності, суб'єктивності світосприйняття відповідає гранична суб'єктивність висловлювання, використовуються справжні імена, мова – від зовсім «необробленої» до літературної» [8, с. 64]. Тобто еґо-документи – це самоописові тексти, у яких образ оповідача максимально близький до автора, а художня дійсність є максимально наближеною до дійсності реальної.

Наслідком такої зближеності є документалізм та натуралістичність у комбатантській прозі. Нерідко бійці описують своє життя до найменших дрібниць, наприклад, харчування, облаштування місць для сну, душових чи туалетів. Таким чином розкривається й організація тодішньої армійської системи, забезпечення учасників бойових дій необхідними речами та зброєю, співпраця з волонтерами й співіснування з місцевим населенням, особливості боїв тощо.

Свої слова комбатанти часом підтверджують медіа-матеріалами, такими, як фото, покликання на відео тощо. Наприклад, у книзі «Савур-Могила. Військові щоденники» автори, яких троє, доповнили текст світлинами.

Особливо виділилась у цьому плані книга В. Ананьєва «Сліди на дорозі». На її сторінках можна знайти безліч QR-кодів із покликаннями на медіа.

Тож загалом ветеранська проза – це тексти не стільки про війну, скільки про те, як авторське Я сприймає цю трагедію. Ми буквально дивимося на описані події з однієї точки – погляду оповідача. Попри таку суб'єктивність, ветеранська проза є документальною та натуралістичною, оскільки автор стає подібним до скриптора, який занотує все, що його зачепило, зацікавило, шокувало. Без подібних рефлексій тексти комбатантів були б неможливими, адже досвід війни є травмою, яка ділить світ на до та після й змушує переосмислити все життя. Стей Вервает пише про це так: «Цей досвід часто стає поворотним пунктом у житті людей, впливаючи на їх розуміння минулого і його зв'язку із сьогоденням» [6, с. 79].

У такий спосіб можна говорити про топос трансформації людини на війні. Світоглядні зміни відбуваються не моментально й позначені локальністю тогочасного збройного конфлікту та армійської служби загалом, а також супроводжуються й зовнішніми змінами.

Заявляючи про локальність, маємо на увазі не стільки конкретні географічні точки на Донбасі, скільки локалізованість конфлікту на певній порівняно невеликій території, коли решта країни живе майже, як раніше, та спільний досвід, який отримують учасники бойових дій, проходячи службу. М. Музика в спогадах пише: «Майже три місяці волонтерських поїздок у зону не могли не залишити сліду.

Коли за 25–30 годин встигаєш проїхати 1700–2000 кілометрів «туди і назад», у голові все змінюється. Маршрут простий: «мир – війна – мир» [5, с. 6]. Не в змозі змиритися з контрастом життя в фронтовій зоні та підконтрольних Україні територіях, він ухвалює рішення стати добровольцем, бо хоче допомогти тим, хто знаходиться на лінії боїв.

Бачимо, що простори війни та миру дуже сильно відрізняються один від одного, бо останній є відкритим, практично необмеженим. Топос же війни закритий, він обмежений місцями дислокації, позначений топонімами сходу України або ж просто конструкціями на зразок: «тут стояли наші». У топос війни не може потрапити будь-хто охочий (як і на фронт у реальності), тут живуть лише місцеві та військові. Покинути його комбатант може теж лише з дозволу командування. Проте є персонажі, які належать обом топосам – це волонтери.

Артем Чех звертає увагу на те, що війна змінює тих, хто служить, на свої умови, робить людей схожими одне на одного, бо армія, яка є відносно закритою формою суспільного життя, має свої закони і звичаї. У таких общинах завжди з недовірою ставляться до нових членів, тож у Святошинському військкоматі з новоприбулих сміються, але далі персонаж уявляє, що через місяць він стане схожим на цих людей: «коротко стрижений, засмаглий, з облупленим носом і брудними від мазуту руками, сидітиму на ослінчику під наметом і вдивлятимуся в обличчя новоприбулих. Здається, я навіть спльовуватиму. Можливо, навіть крізь зуби» [10, с. 14]. Це своєрідне пророцтво з майбутнього, бо автор пише постфактум, знаючи, що відбудеться саме так, але читаємо ми про життя «персонажа», який лише очікує цього й уявляє, що з ним станеться.

Тобто в просторі війни людина змінює зовнішній вигляд і звички, а, мабуть, головним маркером, за яким найлегше відрізнити представників мирного світу і війни – це одяг: «...ловлю на собі погляди солдатів, що заходять до вагона. Ну, звісно: на мені кеди, шорти й безтурботність. Звідки їм знати, що за кілька днів я повернуся до них, що я – вони. Що ми – разом» [10, с. 61].

Це досить важливо, що в локусі міста саме за одягом персонаж Чеха впізнає інших військових, адже мілітарна форма в цивільних мешканців може викликати пересторогу й недовіру, тому що для мирного міста атрибутика війни здається чужою і є сигналом небезпеки. По суті військовослужбовці стають вкрапленнями топосу війни посеред топосу миру.

Локальність та закритість топосу війни робить комбатантів людьми з новим досвідом, відмінним від того, який набувається на мирних територіях. Тобто зміни відбуваються не лише зовні, але й усередині.

Тож у першу чергу персонаж Чеха тягнеться до чоловіків, одягнутих у військову форму через те, що має з ними спільний досвід та внутрішні переживання. Вони можуть зрозуміти його, на відміну від цивільних. Звідси й це трохи відчайдушне «я – вони, ми – разом».

Такий спільний досвід можна назвати військовою щоденністю. Читаючи тексти комбатантів, бачимо, що простір війни – це не безкінечні бої чи героїчні подвиги. Це ще й учебка, притирання до тих, із ким служиш, отримання обмундирування, прийоми їжі, облаштування місць для сну та інші важливі заняття, які доводиться виконувати нерідко в критичних умовах: «На узбіччі біля посадки лежали величезні рулони соломи. «Соколу» вони сподобалися для ночівлі. Ми вирили в них нори з тильного боку, залізли і присипали зверху соломю. Ніч була дуже холодною. Солома рятувала, не випускаючи тепло. Тільки кололась дуже...» [5, с. 169]

Проте в ці відносно спокійні епізоди життя комбатантів, вони все одно знаходяться в смертельній небезпеці й відчувають через це виснажливий тиск, який значно посилюється, коли відбуваються бої. Яскраво вплив на психіку описав В. Ананьєв: «Коли сидиш довший час на одному місці і кожен день тебе посипають з арти, дах потроху, але впевнено їде. У полі, де була наша позиція, безперервно дув вітер. Постійний низький, глухий шум вітру. Мені здавалося, що від нього я з'їду з глузду швидше, ніж від чогось іншого. І дах зривало не у мене одного» [1, с. 340]. Коли організм довгий час знаходиться в стані стресу, він сильно виснажується, і злити починає будь-який зайвий подразник, як вітер, хоча причиною напруги була ворожа артилерія. Це лише один з епізодів, окрім яких ще є проблема вбивства ворогів (а часом і своїх через «дружній вогонь»), смертей побратимів.

Повідомлення про смерть у Ананьєва часто дуже короткі, його персонаж майже не описує своїх почуттів, пов'язаних із цим. Це можна пояснити глибиною травми й небажанням торкатися душевних ран, які ніколи не заживуть. Про глибину болю говорять і слова, які М. Музика пише в передмові до спогадів: «Ніколи б не подумав, що процес повторного перегляду тих палючих серпневих днів буде схожий на блювання. Тебе вивертає зсередини, хочеш ти цього чи ні» [5, с. 5].

Можна припустити, що з цієї ж причини цілком свідомо уникнув більшості подібних епізодів і А. Чех у «Точці нуля». Звертає увагу на відсутність бойових подробиць у книзі й літературознавець З. Баблянян, відмічаючи, що «бувають поранення, але тільки, як далека обставина, і є навіть смерть, але єдина вписана – це самогубство офіцера. Так само зображена і головна травма – це біла гарячка...»

[2]. Подобиці ці точно були, говорить науковець у рецензії, але залишилися між есеями, бо навіть описані випадки безумовно з'явилися через психологічну виснаженість, яка й привела до самогубства чи разом з алкоголем, яким деякі персонажі есе намагаються залити свій стрес, викликала білу гарячку. Щодо алкоголю, то протагоніст не засуджує побратимів за це, як і майже за все, що відбувається на фронті. Він просто не хоче цього робити, бо всі вони разом проходять одне пекло [2].

Такий жорсткий тиск на психіку запускає в бійцях процес формування цілей та поглядів на життя. Про це говорить у своїй книзі «Сліди на дорозі» В. Ананьєв. У перших двох розділах та на початку третього читач знайомиться з життям людини, яка не знаходить себе серед інших та цінує самотність, протагоніст задоволений своїм існуванням без конкретної цілі, йому подобається служба в десантних військах за контрактом, де треба лише виконувати завдання, не має він і чіткої громадянської позиції, точніше йому на неї «плювати».

Служба в армії, яка на той час мала повно радянських анахронізмів, лише загострювала відсутність чітких поглядів та цілей у житті хлопця, бо вимагала відсікти в солдата волю й власну думку: «...загалом усім було байдуже. Жили собі у своєму ізольованому світі, й нас не хвилювали буденні проблеми...» [1, с. 178].

Однак, потрапивши на війну й отримавши масу досвіду, головний герой роману починає цінувати близькість з іншими людьми й боїться самотності: «Залишитись самотньому в цьому світі – одне з найболючіших нещастя людини... Любов – це головний бар'єр, що не дає вийти за межі людяності...» [1, с. 349]. Свобода, на протиріччя до воєнного героя, стає однією з головних цінностей, життя без якої не має сенсу.

Переглянув він і свої погляди на армію. Якщо в першій частині роману герой розглядав її як героїчну структуру, у другій – був поглинутий системою, то в третій він приходиться до висновку, що армія – це зло, яке все ж мусить існувати заради захисту світу.

Як бачимо, кардинальним змінам піддалися екзистенційні питання, які впливають на самосприйняття та розуміння себе у світі, але з такою глибокою переоцінкою себе пов'язана й відповідна глибина травми. Для героя Ананьєва вона рівноцінна смерті. У його тексті дуальність персонаж/автор розмивається, тож загибель героя в кінці роману відповідає рівню душевних страждань самого автора через участь у війні. О. Пухонська вважає, що автор таким чином «укотре підтверджує те, що людина з війни не повертається, навіть якщо залишається живою» [6, с. 98].

Отже, топос війни існує на противагу топосу миру. Перший є закритим, це локальний світ, який консервує в собі комбатантів та має власні правила існування. Його жителі змушені дотримуватись цих правил, і вони змінюються так, як цього вимагає і війна, й армійська система, завдяки якій війна ведеться. Це й зовнішні зміни: одяг, щетина; і внутрішні: звички, цінності, травмованість. Покинути топос війни не можливо, бо отриманий досвід є настільки шокуючим, що завжди переслідуватиме бійців.

Література

1. Ананьев В. Сліди на дорозі. Кам'янець-Подільський, 2020. 376 с.
2. Баблюян З. «Точка нуль» Чеха: книжка, що розвертає обличчям до нас самих. URL: <https://chytomo.com/tochka-nul-chekha-knyzhka-shcho-rozvertaie-oblychchiam-do-nas-samykh/> (дата звернення: 02.05.2022).
3. Герасименко Н. Словами очевидців: література від Євромайдану до війни. Тернопіль: Джура, 2019. 128 с.
4. Голвченко Н. Жанрово-стильові модифікації сучасної української документальної літератури про Євромайдан та антитерористичну операцію (АТО). Літературний процес: методологія, імена, тенденції: зб. наук. пр. 2020. № 15. С. 26–35.
5. Музика М. І., Пальваль А. М., Потехін П. Г. Савур-Могила. Військові щоденники. Харків: Фоліо, 2017. 316 с.
6. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустури: Дискурсус, 2022. 288 с.
7. Рябченко М. Военна проза Олеса Гончара та сучасних українських письменників-комбатантів: порівняльний аспект. Таїни художнього слова (до проблеми поетики тексту). 2018. Вип. 22. С. 104–115.
8. Рябченко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. Слово і Час. 2019. № 6. С. 62–73.
9. Скоріна Г. Книжкова сотня, або #книги про війну. URL: <https://www.facebook.com/groups/warbookua/permalink/3053341944697677/> (дата звернення: 27.04.2022).
10. Чех А. Точка нуль: збірка есеїв. Харків: Віват, 2017. 224 с.
11. Щур О. Двісті років ветеранської прози в Україні. URL: https://lb.ua/culture/2021/04/16/482135_dvisti_rokiv_veteranskoj_prozi.html?fbclid=IwAR1C8SgTdm3lcqk0tgwIxd2IKEC7Kd_OR6x9SXj_c00tEJGpJkXJwG7-Pj0/ (дата звернення: 28.04.2022).
12. MARKUS. Солдат вразив журналістів зізнанням про війну. Youtube. URL: <https://youtu.be/6X9FVsvIPX8> (дата звернення: 28.04.2022).

References

1. Ananiev V. (2020) *Slidy na dorozh* [Traces on the road] Kamianets-Podilskyi, 376 p. [in Ukrainian].
2. Babloian Z. «Tochka nul» Chekha: knyzhka, shcho rozvertaie oblychchiam do nas samykh [Czech «Point Zero»: A book that turns us to face ourselves]. URL:

<https://chytomo.com/tochka-nul-chekha-knyzhka-shcho-rozvertaie-oblychchiam-do-nas-samykh/> (accessed: 02.05.2022) [in Ukrainian].

3. Herasymenko N. (2019) Slovamy ochevydtsiv: literatura vid Yevromaidanu do viiny [According to eyewitnesses: literature from Euromaidan to the war]. Ternopil: Dzhura, 128 p. [in Ukrainian].

4. Holovchenko N. (2020) Zhanrovo-stylovi modyfikatsii suchasnoi ukrainskoi dokumentalnoi literatury pro Yevromaidan ta antyterorystychnu operatsiiu (ATO) [Genre and style modifications of modern Ukrainian documentary literature about Euromaidan and anti-terrorist operation (ATO)]. Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii: zb. nauk. pr. № 15. P. 26–35. [in Ukrainian].

5. Muzyka M. I., Palval A. M., Potiekhin P. H. (2017) Savur-Mohyla. Viiskovi shchodennyky [Savur-Mogila. Military diaries]. Kharkiv: Folio, 316 p. [in Ukrainian]

6. Pukhonska O. (2022) Poza mezhamy boiu. Dyskurs viiny v suchasni literaturi [Outside the battle. The discourse of war in modern literature]. Brustury: Dyskursus, 288 p. [in Ukrainian].

7. Riabchenko M. (2018) Voienna proza Olesia Honchara ta suchasnykh ukrainskykh pysmennykiv-kombatantiv: porivnialnyi aspekt [Military prose of Oles Honchar and modern Ukrainian combatants: a comparative aspect]. Tainy khudozhnogo slova (do problemy poetyky tekstu). Vyp. 22. P. 104–115. [in Ukrainian]

8. Riabchenko M. (2019) Kombatantska proza v suchasni ukrainskii literaturi: zhanrovi ta khudozhni osoblyvosti [Combatant Prose in Modern Ukrainian Literature: Genre and Stylistic Features]. Slovo i Chas. № 6. P. 62–73. [in Ukrainian]

9. Skorina H. Knyzhkova sotnia, abo #knyhy pro viinu [A hundred books, or #war books]. URL: <https://www.facebook.com/groups/warbookua/permalink/3053341944697677/> (accessed: 27.04.2022) [in Ukrainian].

10. Chekh A. (2017) Tochka nul: zbirka eseiv [Point zero: a collection of essays]. Kharkiv: Vivat, 224 p. [in Ukrainian]

11. Shchur O. Dvisti rokiv veteranskoi prozy v Ukraini [Two hundred years of veteran prose in Ukraine]. URL: https://lb.ua/culture/2021/04/16/482135_dvisti_rokiv_veteranskoi_prozi.html?fbclid=IwAR1C8SgTDM3lcqk0tgwIxd2lKEC7Kd_OR6x9Sxj_c00tEJGpJkXJwG7-Pj0/ (accessed: 28.04.2022) [in Ukrainian].

12. MARKUS. Soldat vrazyv zhurnalistiv ziznanniam pro viinu [The soldier shocked journalists with his confession about the war]. Youtube. URL: <https://youtu.be/6X9FVsvlPX8> (accessed: 28.04.2022) [in Ukrainian].

D. V. Prysivok

Postgraduate student of Ukrainian Literature, Methods of Teaching and Journalism Department, Nizhyn Mykola Gogol State University

Topos of War in Modern Ukrainian Combatant Prose

The paper deals with the problem of the literary development process during the war. The object of analysis is combatant prose, which would not exist without wars. The human

culture is strongly shocked in war circumstances, that affect both society and the individuality, and this experience becomes the driving force for the emergence of art patterns that are inherent only in a certain time frame. Combatant literature is a phenomenon that appears after each war, but at the same time it is tied to an era that generates its own characteristics. The Russian-Ukrainian war, which began in 2014 as the Donbas War, was a tragedy that prompted its participants to begin describing their unique experiences as well. The paper states that the reasons for the appearance of combatants texts are more in the need for self-reflection than in the desire to write a work of art. In fact, it is not surprising that many of these texts are not entirely artistic. This is why a large number of texts are close to documentaries and are subjective in thoughts expression, and the dominant genre is that of diaries and memoirs.

The main subject of the study is the topos of war in combatant prose, which is considered on the basis of the books written both by fighters who have no writing experience and by professional writers who participated in fight in the eastern Ukraine. Analysis of the texts showed that, despite the differences in writing experience, they have common features, which can be traced at the level of the war topos reflection. The study concluded that the topos of war in combatant prose also appeared as a space of change in addition to the space of trauma and death, by getting into it, the characters change both externally and internally, and the latest changes are irreversible.

Key words: war, combatant prose, topos of war, trauma, topos of transformation.